

Ezen a helyen is hangsúlyozni kell, hogy a népnevelés két legfőbb tényezője a népiskola és a néptanító; az egészségügyi nemzetnevelés sem lehet teljes értékű addig, amíg a tanszemélyzet legalaposabb egészségtani és szociális oktatásáról, neveléséről és gondozásáról a leggondosabban kiválogatott, pedagógiai érzékkel bíró, neves szakemberek útján nem gondoskodunk. A nemzetnevelés ma európai előnyverseny, melyben nagy hátránnyal indulunk. Elmaradásunk létérdekeinket és jövőnket fenyegeti.

Zemplényi Imre

GÁRDONYI ÉS A NÉPMŰVELÉS

Gárdonyi Géza a magyar falu igazi szerelmese és a magyar paraszt melegszívű, művészi ábrázolója. Gyermekkora jórészt falun töltötte, majd tanítóskodásának évei is hosszú időre odakötik. Pátka, Hejőcsaba, Sály, Karád, Devecser, Sárvár, Dabrony azok a falvak, melyekben Gárdonyi hosszabb-rövidebb ideig tartózkodott, s amelyeknek népéről és életéről annyit írt későbbi műveiben. Egészen természetes tehát, hogy a falu szerelmese és tanítója a nép művelődésének problémaival is sokat foglalkozott. Gárdonyi tanítóéveit újságíróskodás követte. Az író ezt a hivatását is szerette s munkáját lelkiismeretesen és felelősségének tudatában végezte. Véleménye szerint a hírlapírónak az a munkája a művelődésben, ami az első ekéé az ősparlagon. Úgy tartja, hogy újságjainknak az a legnagyobb hibájuk, hogy Budapest számára készülnek, pedig az egész ország számára kellene őket szerkeszteni. Világosan látja azt is, hogy a könyvetlen milliiónak a hírlap szállít mindennap új gondolatokat. A hírlap szoktatja őket a betűre, olvasásra. A hírlap mozdítja ki a helyhez kötött embert gondolkodásának kicsinyes posványából. Azok a hírlapnyalábok, amelyek hajnalokint szerteszét szállanak az országba, a szellemi világosságnak kérévkébe kötött első sugarai. A nemzeti művelődés fontossága azonban akkor sem csökken Gárdonyi lelkében, amikor már az egri remetelak lakója és csak az irodalomnak szenteli életét. Ebből az időből való vallomása: „Minden jó könyv egy-egy tanítója a nemzetnek.“

A pedagógusok összegyűjtötték és megvizsgálták a tanítóélményeket Gárdonyi műveiben, s megállapították, hogy a pedagógus Gárdonyi korát megelőzte és sok tekintetben a mai tanítónemzedéknek is példaképül szolgálhat. Ha a népművelés szempontjából tekintjük át Gárdonyi műveit, bennünket is az lep meg, hogy az író *hosszú évtizedekkel ezelőtt ugyanazokkal a kérdésekkel foglalkozott és ugyanazokat a célokat tűzte ki, amelyekkel ma is vesződünk és amelyek felé újult erővel haladunk.*

A *Szunyoghy miatyánkja* című regényben egy gömörmegyei falucska tanítója nem hivatalt robotol, hanem valami szent gyönyörűséget érez abban, hogy azt a kis falut műveli. Vasárnap délutánokon csakúgy a maga ötletéből összehivatja a falu öregeit, s alkalmas időben az udvaron, télen az iskolában tanítja őket. *Beszél nekik mindenféléről, amit még nem tudtak: a föld forgásától kezdve az aradi akasztófáig, — mindenről, amiről gondolta, hogy okosítja őket. Vagy beszélt arról, amit maguk kérdeztek, amiről tudni szerettek volna.*

A *Bibi* című regényben Szöcs Péter az iskola mellett, hármaskelven, negyven méter hosszú, szép nagy házat építtet. A falu népe sehogysem tudja kitalálni, mire lesz jó az emeletes ház a falu közepén. A világotjárt Szöcs Péter azután elmondja, hogy egy kis akadémiát akar ott alapítani. *Falusi akadémiát*. Az olasz városok akadémiáinak a képére, vagyis a tudomány, az irodalomnak és a művészetnek egybe való kerekítésével. Az ilyesmi hiányzik Magyarországon. Legalább egyet kellene létesíteni, hogy aztán minden megye kedvet kapjon az utánzásra. Ezeknek az akadémiáknak a kultúrhatása aztán kisugárzik idővel a megye minden községébe. *Ez lenne a helyes nemzetiségi politika!* Akadémia falun! A mi kis nemzetünk csakis a kultúrájával maradhat fölül a nemzetiségeknek és idegen népfajoknak. Ihszegi akadémia! Az első nap nyilván nevetnek majd a szón. A második nap már gondolkoznak rajta.

Népünk legalább ötszáz évvel elmaradt. Lelkileg nem rossz faj, de a nevelésével eddig nem foglalkozott senki. Durva. Nem gonosz. Csak mint a gyermek: túlságosan testi még. Éppen azért föl kell emelnünk műveletlen sorából, el kell vezetnünk a XX. századba. *Tanítani kell őket onnan kezdve, ahol a tanító abbahagyta.*

Szöcs Péter az akadémia elnevezéshez sem ragaszkodik, mondhatunk helyette akár *kaszinót* is. Módos községben lehet különálló ház. Szegény faluban lehet egy tágas szoba a község házában. Szobát lehet tágítani, lehet hozzáépíteni a község házához. Mentül tágasabb, antul jobb. Ha pedig értelmes és erős vezetői vannak a községnek, kötelezze rá azt, aki kocsmát épít, hogy építsen melléje egy ugyanakkora kultúrtermet is, mint az ivó. A szoba közepén hosszú asztal. A szoba sarkában könyvtár. A falakon történelmi képek, gazdasági képek. Szabad pipázni. Fűtés, világítás, újságjáratás, könyvtárgyarapítás a község költségei. A tanítónak, papnak, jegyzőnek maguk úntábjól is micsoda gyönyörű alkalom a nép mindenféle okosítására!

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy Gárdonyi Szöcs Péterének terveiből, melyeket a háború alatt szőtt, már nagyon sok megvalósult. Az akadémiák napjainkban már csaknem olyan eredményes munkásságot fejtenek ki, mint amilyenről ő álmodott. Az eltérés legfeljebb a névben van, mert a mi akadémiáinkat kultúrházaknak, gazdaköröknek vagy olvasóköröknek hívják, de ami a lényeges: sokirányú, tervszerű, eredményes kultúrmunka folyik bennük.

Gárdonyi azt is jól tudta, hogy *a népművelésnek a falu káros és rossz tulajdonságaival* kell elsősorban megküzdenie. Már a *Szunyoghy miatyánkja* hősének a munkáját is a korcsma nehezíti meg. A *Bibi Szöcs Pétere* erről is részletesen ír. A népek legnagyobb ártalma a korcsma. A pénzt is odahordja. A vagyonát is ott issza el. Nem azért, mintha a bort és pálinkát olyan igennagyon szeretné — arra csak ott szokik rá —, hanem mert ott talál mindig társaságot. Ott beszélgetik meg a foglalkozásuk dolgait, a vásári árakat, a politikát, a lovat, ökröt, tehenet, disznót, a jártukban-keltükben szerzett tapasztalatokat, az időjárást. Ott olvasnak újságot is. S mert a korcsmában ingyen nem könyökölhetik az asztalt, isznak. Eleinte csak azért, hogy ott könyökölhessenek, később már csakis az italért.

Mai tapasztalataink alapján megállapíthatjuk, hogy a jól vezetett gazdakör, olvasókör vagy kultúrház a legbiztosabb ellenszere a korcsmázás-

nak. Gárdonyi valóban jól ismerte népünket, amikor azt állította róla, hogy legtöbb esetben csak azért jár a korcsmába, mert nincs hová mennie.

De megemlékezik Gárdonyi a népnek egy másik káros szenvedélyéről, a *kártyázásról* is. Az *Én magam* című, regényírás közben felvetődött gondolatait tartalmazó munkájában a népnevelésről is ír. Az említett káros szenvedélyről azt mondja, hogy olyan helyen, ahol nagyon kártyás a nép, a kártyát a sakkjátékkal lehetne kiszorítani; csak az iskolásfiúkat kellene sakkozásra jól megtanítani, hogy az új nemzedék inkább sakkozó legyen. Aki sakkozni tud, megveti a kártyát. Később aztán megveti magát a sakkot is.

Haszna: logikus gondolkodásra szoktat, idegek fegyelmezésére, tehát az izgalmak, indulatok fékezésére, — éppen magyar vérnek való. Különösen téli időre. Gyermekek az iskolai játéktanítás rendjén oktathatók meg reá. A tanuló-figurák legyenek ólomkatonák: honvédek (paraszt), huszár (ló), tüzér (bástya), biciklis (futó), vezér (király).

Az *analfabéták lelki gondozásáról* szintén az *Én magam* című művében ír Gárdonyi. Szerinte a papságnak gondolnia kellene arra, hogy az analfabétáknak is adjanak imádságoskönyvet. Nem kell abba betű, csak kép. Doré biblia-illusztrációi és Dante-illusztrációi a szöveg nélkül is érthetők. A szokott szentképek is jól felhasználhatók erre a célra.

Az *én falum* két kötetének negyvenhat elbeszélése között is akad néhány olyan, amelyben Gárdonyi a népművelő szemével nézi a falut. A *nagy eff* című novellában elmondja, hogy a nép milyen természetes egyszerűséggel intéz el és old meg bizonyos gazdasági problémákat. Valamelyik inséges esztendő tanulságai alapján, az utána következő „kövér“ esztendőkből összeadtak a gazdák egy-egy véka gabonát és fölrakták az iskola padlására. Attól kezdve akinek télen, vagy tavasszal elfogyott a kenyere, a közös gabonából vett kölcsön. A kölcsönt csapva adták, tetézzve kapták vissza. Amit a csapófa levitt a vékáról, az a kamat. Ez volt Gárdonyi falujának a takarékpénztára. Nem csináltak belőle felesleges irka-firkát sem. A kisbíró kimérte a kölcsönkérőnek a gabonát, a tanító pedig rövid írást készített: „Alulírott két véka búzát, meg három véka rozstot vettem kölcsönbe a község magtárából. Egy év múlva megadom.“ Szent Mihály napján van azután közgyűlés. Akkor az iskola tájéka jövő-menő emberekkel népesül meg. Ki egy zsák gabonát hoz a hátán, ki felet. Törlesztzenek vagy egészen ki is fizetik az adósságot.

A *török-bankó* című novellában pedig azt mutatja be Gárdonyi, hogy mennyi baj és visszaélés származik abból, ha a nép nem ismeri a *váltót*. A tudatlan öreg juhász nyugodtan ráírja a sárga bankó-formára (mint ő nevezi: török-bankóra): *elfogadom*. Elhitették vele ugyanis, hogy a bankó *kétszáz forintot ér, s ezt a pénzt ő elfogadja*. A lelketlen csaló még az öreg juhásznál is aláírta a váltót, s néhány hónap múlva még a párnát is elveszik a két öreg feje alól. Hiába hivatkozik az öreg juhász az igazságra, hiába mondja a tanítónak: „De verje mög a Krisztus, én nem úgy gondoltam ám!“ — a hiba megtörtént, s neki fizetnie kell, ha a föld alól keríti is elő a pénzt. — Gárdonyi itt is arra gondolt, hogy ezeken a hibákon a népművelésnek kell segíteni.

A *megmutatás* című novella tanítója a nép ősi hagyományainak megőrzésére fordít nagy gondot, elmege a fonóba, végighallgatja az öregek

bűbajos magyar meséit, így adván példát a fiatalságnak a régi szép hagyományok és szokások megbecsülésére.

A *tanács-kérés* megrázó erővel mutatja be a földtől elszakadt falusi ifjú sorsát, s alap gondolata ugyanaz, mint amit mai népművelési munkánkban is annyit hangoztatunk: *a magyar föld őrhely, melyet nem szabad népünknek elhagynia!*

Említsük meg végül azt is, hogy Gárdonyi az ezredévi ünnepek idején nagyszabású bemutatót akart a Vérmezőn rendezni, amelynek a keretében az ősi pogány táltosok fehérlő-áldozatát játszották volna el. Ennek az ünnepségnek a legszínesebb része egy pompás népi felvonulás lett volna. A matyók, sárköziek, kalotaszegiek, székelyek, rábaköziek *diszes népviseletükben jelentek volna meg és zenéjüket, nótájukat is bemutatták volna.* A szép terv azonban csak terv maradt. Mint Gárdonyi József mondja *Az élő Gárdonyi* című művében: tulajdonképpen maga az író is megvalósíthatatlannak tartotta, mert azt gondolta, hogy éppen a nép nem fog azért lelkesedni, hogy másfajta népviseletet is lásson, vagy másfajta nótát is halljon, mint amilyen az övé.

Örömmel láthatjuk, hogy Gárdonyi tervének éppen a legszebb része valósult meg, természetesen más formában. A Gyöngyös Bokrétaban ma már évről-évre több népcsoport mutatja be táncát, énekét, szokásait, s nemcsak mi vagyunk rá kíváncsiak, hanem a külföldiek is. Idáig azonban csak a világháború után tizenöt évvel jutottunk el.

S ha az eddigiekhez még azt is hozzávesszük, hogy Gárdonyi a *Hosszúhajú veszedelem* második kötetének egyik novellájában a falusi műkedvelői előadás megrendezésére is útmutatást ad, előttünk áll a népművelő Gárdonyi arcképe. Erről az arcról sugárzik a magyar nép szeretete, ott vannak rajta az aggodást kifejező vonások, s a nép sorsán való állandó töprengést jelentő éles ráncok. Gárdonyi — mint az eddigiekben láttuk — valóban nagyon sokat foglalkozott népünk lelki-testi és gazdasági problémáival, mindenképpen megérdemli tehát, hogy a megnagyobbodott Magyarország nemzetnevelő munkásai példaképpül vegyék.

Bognár Gyula

A BÁBJÁTÉK

A háború után legtöbb európai ország népművelése igen buzgón felkarolta az iskolai és az iskolán kívüli népművelésben a bábjátékot. A totalista államok, így főleg a szovjet és Németország a pártpropaganda szolgálatába is beállították, az ifjúságnak párttaggá nevelését a bábszínházakban kezdik meg. Csehország a cseh nyelvnek nemzetiségi vidékeken való megkedveltetését és terjesztését szolgálta bábszínházaival; ezeket a bábszínházacskákat majdnem minden kisdudóvó, elemi iskola vagy műkedvelő ifjúsági kör felállította, kivált a nemzetiségi vidékeken, számuk 1932-ben kétezeren felül volt, 1938 közepén pedig a négy és félezret is meghaladta.

Magyarországon a bábjátékot a háború előtt jóformán csak a pesti Városliget meg a Népliget egy-egy bábjátékosa és egy-két, inkább művészeknek játszó műkedvelő művelte. Pár évvel ezelőtt többen is érdeklődéssel fordultak a bábjáték felé, a Művészi Bábjáték Barátainak Egyesülete kiállításokat is rendezett az Országos Iparegyesület székházában;